

Dr Dragomir Babić

KNJIŽEVNA I DRUŠTVENA DJELOTVORNOST NOVLJANSKIH KNJIŽEVNIH MAŽURANIĆA

Novljanski književni Mažuranići, Ivan Mažuranić (1814—1890), Antun Mažuranić (1805—1888) i Matija Mažuranić (1817—1881) predstavljaju nedvojbeno primjer književne i društvene djelatnosti u okviru hrvatske i jugoslavenske književnosti i kulture, a dobrim dijelom su i najneposrednije zaslužni za unapređivanje sveukupnog narodnog života na političkom i društvenom planu Hrvatske u vremenu njihova života i djelovanja. (U novljanske književne Mažuraniće ubrajamo i Frana Vladimira Mažuranića (1859—1928), a u širem smislu u književne Mažuraniće i Ivanu-Brlić Mažuranić (1874—1938) — ovaj napis bavi se isključivo novljanskim književnim Mažuranićima ilirske periode, koji su izazvani nezavidnim političkim, društvenim i kulturnim prilikama ondašnje Hrvatske najodređenije i najpotpunije iskazivali težnje iliraca, kao što su opet u političkom i društvenom životu bili nadahnjivani htijenjem da u okviru svojih mogućnosti što više pridonese buđenju nacionalne svijesti Hrvata i onemogućavanju tuđinskih porobljivačkih nasrtaja).

Prije nego što se pokuša nešto više reći o književnoj i društvenoj djelatnosti novljanskih književnih Mažuranića potrebno je ukazati na neke njihove osnovne poticajne motivacije, što su ih tako spretno konkretizirali u svojoj književnoj i društvenoj dimenziji, koje su se zaiskrile u njima još u sredini iz koje su potekli. Novljanski književni Mažuranići mogu se i trebaju objašnjavati u mnogočem tom zavičajnom komponentom, koja je jedna od pretpostavki njihove afirmacije kao javnih djelatnika.

Novi Vinodolski, rodno mjesto književnih Mažuranića, odnosno političke i kulturne prilike u njemu utjecale su na ustrojenje njihove političke, rodoljubne orijentacije, što je razumljivo budući da čovjek u mladim danima percipira mnogo toga, što predstavlja anticipaciju niza njegovih kasnijih određenja i postupaka.

Novi Vinodolski, stari gradić Hrvatskog primorja, nastao na mjestu nekadašnje rimske utvrde Lopar, kasnija hrvatska naseobina u posjedu krčkih knezova Frankopana, česta meta turskih i mletačkih nasrtaja, uskočko uporište, kasnije uključen u sastav Ilirskih provincija, Austrijske Ilirije i najnesimpatičnije mjesto banu Rauchu i drugim omraženim austrougarskim političarima i to samo zbog odlučnog suprotstavljanja tuđinskim porobljivačkim nastojanjima ucijepio je u svakog Novljanina slobodarstvo koje je postalo prirodni sastojak njegova društvena bića. Kad tome pak pridamo njegovu bogatu, sadržajnu kulturnu tradiciju, onda postaju jasne slobodarske i kulturološke motivacije Novljana, koje su toliko prepoznatljive i u njihovim kasnijim, konačnijim ponašanjima. Uostalom u Novom je još 1288. nastao poznati Vinodolski zakonik, pisan glagoljicom i drugi značajni glagoljski tekstovi; Novi je bio jedno od najplodnosnijih žarišta glagoljaške pismenosti i aktivnosti u Hrvatskom primorju. U Novom je 1845. osnovana Narodna

čitaonica, jedna od najstarijih u Hrvatskoj. Novljansko narodno stvaralaštvo, epske narodne pjesme navlastito, zadivljujućom snagom najpostojanije elementarnosti, sadrži u svom sadržajnom tkivu sve bitne komponente naše hrvatske i slavenske sudbine, odnosno totalitet narodnog života. Svi književni Mažuranići bez iznimke inspirirali su se ovom bogatom riznicom tradicije i drugih iskaza naše narodne identifikacije.

Mažuranići potječu iz Dalmacije ili iz Hercegovine, pojaviše se u Hrvatskom primorju najprije u Senju, a tek kasnije u Novom, gdje se nastanjuju najvjerojatnije od 16. stoljeća. Svi su ti Mažuranići kao prebjezi živjeli kao vojnici, ratnici, stvarajući osnovna sredstva za život i oružjem u teškim i neizbježnim ratovima s nemilosrdnim Turcima. Od 17. stoljeća počeo se intenzivno baviti poljoprivredom, što ih s vremenom učini imućnijim zemljoposjednicima u Novom Vinodolskom. Kasniji Mažuranići, tj. Mažuranići iz 19. stoljeća predstavljaju određenu sintezu, najkreativniji izdanak tih mnogih Mažuranića, o kojima usmena predaja, legende govore ipak više nego provjereni podaci. No, nedvojbeno je da su Mažuranići doista bili vrlo hrabri, ugledni ljudi u sredinama u kojima su živjeli, sa razvijenim smislom za poštenje, pravdu i slobodarstvo, a i za narodnu junačku pjesmu koja ih je svojom moralnom porukom odgajala da budu vjerni svome narodu i napajala ih onim razložnim ponosom, koji nije ništa drugo nego neiskorjenjivi dio njihova istinskoga narodnog, hrvatskog, slavenskoga demokratskog bića, što se tako prirodno i čvrsto nalazi ugrađeno u narodnom stvaralaštvu i tradiciji.

Književni Mažuranići (Ivan, Matija i Antun) što su se tako djelotvorno potvrdili u hrvatskoj književnosti i kulturi, a i u javnom životu imadu zbilja nešto zajedničko, a to je osvjedočeno rodoljublje i slobodoumlje, neku prirodnu, nonšalantnu, uvjerljivu podudarnost između životnog puta, odnosno životnog htijenja i poruke koja prožima njihove književne umotvore, shvaćanje samog akta književnog stvaranja kao nekog opterećenja, ispunjavanja neke neizbježne i subjektivne i društvene obaveze i zatim prirodno, brzo vraćanje sebi i svojim svakodnevnim ljudskim, životnim obavezama.

Iz porodice novljanskog suca Ivana Mažuranića tri su se sina identificirala na književnom, kulturnom poprištu: Ivan, autor genijalne epske pjesme »Smrt Smail-age Čengića« i u politici, u javnom životu, Antun kao znanstvenik-filolog i književnik i Matija, pisac putopisa »Pogled u Bosnu«, najboljeg proznog djela književnosti ilirizma (Josip je ostao u Novom kao zemljoradnik, a Petar je umro kao učenik sedmog razreda gimnazije).

Ivan Mažuranić, genijalni pjesnik epske pjesme »Smrt Smail-age Čengića« predstavlja najsadržaniji književni i društveni mažuranićevski doseg sa sistemom zasluga i poruka, koji ga objektivno čini najvećim hrvatskim piscem prve polovice 19. stoljeća i jednim od najistaknutijih hrvatskih političara, koji je unatoč svim svojim zabludama, mnogo doprinio unapređenju Hrvatske, kao i njezinom pretvaranju u modernu državu, a da se i ne govori o tome koliko su bili plodonosni njegovi organizacijski zahvati u školstvu, upravi i pravosuđu. Za vrijeme njegova banovanja otvoreno je Sveučilište u Zagrebu (1874) i osnovano više institucija, a on sam bio je inicijator i autor više zakona.

Ivan Mažuranić, ban-pučanin (1873—1880), političar bijaše naravno najkonkretniji na političkom i društvenom planu, međutim ono što je postigao na književnom planu najbolje ilustrira njegovo htijenje da svim svojim

raspoloživim snagama služi svome narodu, tj. da hrvatski narod u okviru ilirskog, južnoslavjanskog, pa i slavenskog jedinstva ostvari svoju slobodu i da se oslobodi tuđinskih tlačitelja kao i da se ustroji socijalna pravda. Iako toliko opterećen austro-legitimizmom, tj. mišljenjem da se naslonom na Beč može lakše oduprijeti mađarskom imperijalizmu, Mažuranić u poslanici »Hrvati Mađarom« ne aludira samo na hrvatsko-mađarski odnos, nego na svaku buduću poziciju hrvatskog naroda, koja se mora temeljiti na principima francuske buržoaske revolucije. U toj poruci mađarskim ustanicima između ostalog stoji:

Jednakost, sloboda i bratinstvo za sve pod krunom ugarskom živuće narode i jezike.

Zakonom dakle ustanovit valja da u Ugarskoj i stranah ne ima gospodujućega ni naroda ni jezika nikakova.

Svako bo gospodstvo isključuje jednakost, isključuje slobodu, isključuje bratinstvo.

Izmed sluge i gospodara, roba i gospodina ne ima jednakosti, ne ima slobode, ne ima bratinstva.

Ne ima blagoslova nego prokletstvo.

(Ivan Mažuranić — Sabrana djela, knjiga III, str. 183, Zagreb 1979.)

Mažuranićeve slobodarske ideje dobile su svoju naj slikovitiju, najumjetničkiju dimenziju u njegovom najboljem književnom djelu »Smrt Smail-age Čengića« i nadopuni, tj. u 14. i 15. pjevanju »Osmana« I. Gundulića, koje se kao naznake prepoznavaju, jasno fiksiraju još u njegovim lirskim pjesmama. Sve što je pisao bilo je izraz htijenja izmjene naše prozaične i nezavidne sudbine prema boljoj i ljudskijoj budućnosti. Po njegovu mišljenju kriterij za procjenu nečije veličine je isključivo ono što se uradi, i to ono što se uradi za svoj narod, što je bila osnovna motivacija njegova i književnog i javnog djelovanja. Njegova plebejska skromnost, jednostavnost kao i strastvena želja da samo ostvarenim djelom bude odmjeravan, došla je najjasnije do izražaja u stihovima:

Nije visok tko na visu stoji,
Nit je velik tko se velik rodi,
Već je visok tko u nizu stoji
I visinom nadmaša visine,
A velik je tko se malen rodi,
A kad pane, golem grob mu treba!

(Ivan Mažuranić — Sabrana djela, knjiga II, str. 84, Zagreb 1979.)

Epska pjesma »Smrt Smail-age Čengića« najdjelotvornije je mažuranićevsko utjelovljenje, mada je ono izvan nje inače tako neposredno konkretno u njegovu banovanju, u njegovom javnom djelovanju. Zahvaljujući tom djelu kojim se »on vinuo u besmrtnost« (Ivo Frangeš u knjizi: Ivan Mažuranić — Sabrana djela, knjiga I, str. 66, Zagreb 1979.) Mažuranić je najreljefnije definirao općenacionalne težnje svih naših tada porobljenih naroda, pretvorivši jedno književno djelo u vječnu motivacijsku snagu koja potiče čovjeka prema slobodi. To u prvom redu jeste doista slika jednog

detalja sudbinske borbe između Crnogoraca i Turaka, Slavena i Turaka, ali i vječne borbe između dobra i zla, čovjeka i nečovjeka, tirana i ugnjetenih. On je u ovoj epskoj pjesmi umjetničkom sublimacijom fiksirao našu dugovjeku nacionalnu situaciju, ali i ukazao na neophodnost njena prevladavanja i to isključivo borbom, u čiji pobjedonosni ishod uopće ne sumnja. Frangeš je ispravno zamijetio: »Sve da je Ivan Mažuranić, tvorac besmrtnih pjesni 'Smrt Smail-age Čengića', ostavio za sobom i opsežniji pjesnički ili uopće umjetnički opus, svoju slavu dugovao bi on, po svoj prilici, samo ovoj pregršti od 1134 stiha« (Ivan Mažuranić — Sabrana djela, knjiga I, str. 7, Zagreb 1979.)

Epska pjesma »Smrt Smail-age Čengića« (1846) je istinska, rezonantna umjetnost, nikakva literatura u onom uobičajenom bukvalnom smislu te riječi. Ona je samo instrumentarij Mažuranićeve težnje da iskaže sudbinski trend jedne epohe, sudbinsku borbu svih porobljenih, u prvom redu slaven-skih naroda za slobodu, za ljudsko dostojanstvo uopće. Iako se ovo Mažuranićevo umjetničko djelo može prosuđivati kojekakvim književnim analitičkim pretragama ostaje činjenica da se ono ugradilo u dušu svakog našeg čovjeka, svakog Jugoslavena svojom osnovnom porukom kao osnovnom pretpostavkom njegova življenja kao slobodnog čovjeka, kao sve ono nediskutabilno točno i iskustveno iskazano u najboljim narodnim pjesmama. U svojoj mažuranićevskoj strukturi i stilskoj verziji, jedinstvenoj i neponovljivoj, on u ovoj epskoj pjesmi progovara kao spontani, nenametljivi glasnogovornik naroda, tako da iščezava svaka pretpostavljena razdaljina između pisca i naroda, jer istinski pjesnik nije ništa drugo nego u ovom ili onom obliku samo identifikator egzistencijalne prirodnosti narodnih težnja da živi čovječno u slobodi. Kao svaki narodski čovjek što se zadovoljava samo djelom, on naznačuje samo ono što je bitno ili što fabularnim slijedom dovodi do bitnog, uspostavlja prirodnu, harmonijsku vezu između konkretnog opisa zbivanja i filozofske sinteze, koja je primjenjiva na svačiju situaciju, jer borba za slobodu i čovjekovo dostojanstvo jeste općeljudska kategorija. Genijalno književno djelce »Smrt Smail-age Čengića« posredstvom samo nekolice fragmenata prisjeća nas vječne rezonance poruka, čiji smisao je toliko ukorijenjen u našoj prirodi, bez kojih mi ne bismo bili ono što jesmo i što zauvijek želimo biti, ono što je Maksim Gorki tako koncizno definirao: »Čovjek — to zvuči gordo!« Svaki detalj ove epske pjesme pun je emotivnih i spoznajnih naboja, koji niti u jednom trenutku ne gube svoju ljepotu, poučnost, svježinu i vječnost poruka ukomponiranih u temu o zloglasnom Smail-agi, koga je stigla zaslužena kazna:

Zatočnici mrijet naviknuti.

Boj se onoga tko je vikô
Bez golema mrijet jada!

Vas je ova zemlja porodila,
Kršovita, ali vami zlatna.

Djedi vaši rodiše se tudijer,
Oci vaši rodiše se tudijer,
I vi isti rodiste se tudijer:

Za vas ljepše u svijetu nema.

Gvožđa l' trebaš? Ture ti ga nosi:

Eto svega što ti srce prosi!

»Hljeba hljeba, gospodaru!

Ne vidjesmo davno hljeba!

Očigledno je da Ivan Mažuranić doživljava svoje poslanstvo pisca kao neophodno iskazivanje narodnih stremljenja. U tom kontekstu je pravi smisao njegove uloge, izvan koje je on osobno kao čovjek malo važan, gotovo nevažan. To i jest razlog što se Ivan Mažuranić i kao pisac i kao političar poslije, po njegovom mišljenju, završenog posla vratio onom običnom sebi, malo ili zapravo ne mareći uopće za neko naknadno zadovoljavanje svoje taštine. Iako obrazovanjem i dužnostima »odrezan« od zavičaja i narodske mase, on se po svemu do kraja svog života smatrao skromnim, jednostavnim čovjekom iz naroda, čije su vrednote i zasluge samo njegova obaveza prema domovini, što prirodno isključuje svako njegovo nadmetanje sa njima. Uostalom svako konačnije pretresanje (objavljivanjem Sabranih djela Ivana Mažuranića, Zagreb 1979., konačno smo u prilici da se sasvim precizno upoznamo sa njegovom cjelokupnom javnom djelatnošću) Ivana Mažuranića kao da nas upozori, kako je njegova opća korisnost u kontekstu totaliteta narodnog života još uvijek nedovoljno poznata, a i zbog toga što je Ivan Mažuranić strpljivo, uporno i pedantno vršio i one poslove, koje bi mnogi drugi veliki ljudi smatrali nedostojnim, ponižavajućim, jer izlaze iz okvira njihove veličine. Ivan Mažuranić zaista u najpunijoj mjeri potvrđuje sve premise Antuna Barca o zadivljujućoj konkretnosti, skromnosti i jednostavnosti naših ljudi iz Hrvatskog primorja. Mažuranićevo višeslojevito djelo skoro da baca u zasjen i samu njegovu osobnost; mnogo ljudi koji dosta znaju o Mažuranićevoj književnu djelu, pa i o političaru, tek slučajnim dodirom sa njegovim životopisom ostanu zadivljeni sa začuđujućom skromnošću ovog zbilja našeg velikog čovjeka.

Antun Mažuranić je najkonkretniji primjer mažuranićevske društvene djelotvornosti na kulturnom i znanstvenom planu. Ovaj neprijeporni znanstvenik svoga vremena, profesor i direktor riječke gimnazije nije se ustručavao da radi bilo koji prividno profani posao u oblasti prosvjete i kulture, koji podupire proces narodnog osvješćavanja u razdoblju ilirizma i kasnije. Neposredno je zaslužan što mu se brat Ivan, pisac »Smail-age« dočepao škole i konkretizirao svoj talenat umjetnika i sposobnosti javnog djelatnika. Obrazovan, kulturn, znalac više jezika, sklon znanstvenoj preciznosti, on se upravo proćuo time što je odgojio popriličan broj kulturnih radnika i pisaca u narodnom duhu i što je postavio zahtjev da fakultativno predaje na zagrebačkoj gimnaziji hrvatski jezik dva sata tjedno, što je u ono vrijeme predstavljalo hrabri i rodoljubivi gest, koji se razložno može smatrati prekretnicom u razvoju hrvatskog školstva i kulture. Antun Mažuranić je jedan od prvih urednika i suradnika »Danice«, ali mu je nevažno da li će to drugima biti poznato — on se potpisuje pseudonimom; najaktivniji je djelatnik u Čitaonici, a kasnije u Matici ilirskoj. Njegova aktivnost je doista svestrana, sve što radi podređeno je potpunijoj identifikaciji hrvatskog naroda na području književnosti i kulture: priređuje knjigu »Temelji ilirskoga i latinskoga jezika« (Zagreb 1839, drugo izdanje 1842), objelodanjuje »Zakon vinodolski od ljeta 1280« (Zagreb 1843), zajedno s Ivanom Mažuranićem objavljuje »Osmana« Ivana Gundulića, kao prvo djelo u Matičnoj ediciji domaćih kla-

sika (1844), izdaje i komentira »Skladanja« Hanibala Lucića (Zagreb 1847), »Posvetilište Abramovo« i »Hekubu« Mavra Vetranovića (Zagreb 1853), »Pjesni razlike« Ignjata Đorđevića (Zagreb 1855), zajedno s Vjekoslavom Babukićem radio je i na Drobničevu »Rječniku« (1847—1849), izdaje »Pregled stare literature hrvatske« (Zagreb 1855), »Ilirsku čitanku« (s A. Veberom i M. Mesićem, knj. I—II, Beč 1856. i 1860) i »Slovnícu hrvatsku« (Zagreb 1859; drugo izdanje 1861). Antun Mažuranić je svoju reputaciju filologa svoga vremena naročito potvrdio radnjom »O važnosti accenta hrvatskoga za historiju Slavjana« (Zagreb 1864). On je i jedan od prvih pravih članova Jugoslavenske akademije (1866), koji odbija tu čast zbog političkih prilika u Hrvatskoj uoči Nagodbe. Antun Mažuranić bez ikakvih opterećenja taštine čini ono što može, jer je zadatak svakog istinskog rodoljuba da interese naroda stavlja na prvo mjesto i na taj način postiže i svoje osobno zadovoljstvo.

Matija Mažuranić je jedan od najzanimljivijih Mažuranića, koji je slučajno postao pisac i pri tom stekao reputaciju najboljeg proznog pisca ili rizma, i to samo jednom knjižicom »Pogled u Bosnu«, što ju je skromno potpisao pseudonimom »jedan domorodac«. Ovaj u pravom smislu riječi narodni i praktičan čovjek, kovač i građevinski poduzetnik, ljubitelj narodne poezije, koji je istodobno bio i nemirni duh, obavio je na zahtjev svoje braće Ivana i Antuna određenu informativnu misiju putujući u Bosnu, kako bi oni, tj. ilirci dobili jasniju predodžbu o tome što se u njoj zbiva. Stjecanjem okolnosti, unatoč velikim opasnostima po svoj život, on umjesto puke informacije daje poprilično slikovitu verziju ove, tada za Hrvate, dosta nepoznate zemlje jednim dinamičnim i osebnim jezičkim izričajem, logičnim i uvjerljivim govorenjem, iznošenjem niza životnih pojedinosti na svom putu i fiksacijom nekih bitnih mentalitetskih značajki bosanaca, što je gotovo sigurno poslužilo pjesniku »Smrt Smail-age Čengijića« za dobivanje jasnije predodžbe o Bosni i našim drugim krajevima što bijahu pod turskom tiranijom, odnosno da, zahvaljujući Matijinim preciznim opisima ponašanja Turaka u određenim situacijama, postigne adekvatniju izražajnost i istinitost u svojem pjevanju »Harač«. Najpozitivnije etički nastrojen i hrabar, Matija Mažuranić je bio nesumnjivo sretan što je uklopljen u neku misiju, koja ga uvlači u širu, narodnu stvar, on je upravo koristan pokazatelj mažuranićevskog određenja da se osobna sudbina mora podrediti sudbini svoga naroda, jer je to najbolji način da čovjek u mnogobrojnim životnim iskušenjima i nedaćama postigne neku maksimalno moguću životnu duhovnu uravnoteženost. Pomagati svom narodu i biti pravičan prema ljudima bio je životni credo Matije Mažuranića u svim njegovim životnim situacijama, to ga je ponašanje uostalom i izvuklo iz anonimnosti i definiralo kao čovjeka trajnije vrijednosne identifikacije, kojom se iskazao kao Mažuranić, kao njegova učenija i slavnija braća.

Nesumnjivo je da cjelokupnu djelatnost novljanskih književnih Mažuranića valja procjenjivati kriterijima ozračnosti te narodne sudbinske zainteresiranosti za svoj život u slobodi i u ljudskom, kulturnijem kontekstu. Njihovo javno djelovanje izraz je njihove spoznaje kako je samo onaj rad djelotvoran, koji se uklapa u svenarodna nastojanja za općim boljitkom svojeg naroda. Uostalom, kao ljudi potekli iz naroda oni ukoliko su htjeli da ne iznevjere njegova očekivanja nisu ni imali nikakvih drugih alternativa. To je razlog što su ostali zapamćeni kao svjetli primjeri u našoj književnosti, kulturi i javnom životu uopće!